

Jelena Vlašić Duić

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet

Elenmari Pletikos Olof

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet

Govorne interpretacije Šegrta Hlapića

U radu analiziramo interpretativna čitanja *Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića*. Ulomke iz snimki dvadesetero interpretatora (dvaju glumaca i 18 studenata) prezentirali smo slušateljima koji su procjenjivali koliko su pojedini interpretatori *izražajni*, imaju li ugodan *glas*, imaju li *razgovijetnu* dikciju te *svida* li im se izvedba. U radu uspoređujemo na koji način interpretatori ostvaruju tekstualno jaka afektivna mjesta koja izražavaju emociju radosti i bijesa. Interpretatori čija je govorna interpretacija ocijenjena vrlo izražajnom, tekstualno afektivna mjesta ostvaruju koristeći znatno dulje stanke razdvajanja te stanke isticanja, što rezultira ukupno sporijim tempom. Najbolje ocijenjeni interpretatori imaju kraće sintaktičko-logičke cjeline te se koriste tonskim i intenzitetskim gradacijama. U intonacijskim jedinicama većinom imaju silazne tonske obrasce, ali ih poetiziraju: na posebno afektivnim mjestima disritmiziraju ih visokim ili ravnim tonom. Govorne interpretacije koje slušači ocjenjuju nižim ocjenama nemaju stanke isticanja, imaju kraće stanke razdvajanja, brži tempo te znatno manje tonske i intenzitetske varijacije. Analiza pokazuje da se slušačima više svida i tzv. „lažna izražajnost“ koju karakteriziraju visoki intonacijski početci, nego neizražajno, neangažirano, distancirano čitanje malih intonacijskih raspona. Analiza prozodijskih sredstva upućuje na zaključak da neprofesionalni interpretatori lakše stvaraju govornu sliku radosti, nego sliku bijesa.

Ključne riječi: Brlić-Mažuranić, čitanje naglas, dječja književnost, emocije, govorna interpretacija, interpretativno čitanje, prozodija

Interpretativno čitanje u nastavi

Veliki dio nastave materinskog jezika bavi se čitanjem i obradom književnih tekstova. U razredu tekst glasno čita najčešće nastavnik, ponekad čitaju i učenici, a katkad se učenicima reproducira snimka u kojoj tekst interpretiraju glumci. Rosandić ističe veliku primjenu čitanja naglas u nastavi književnosti „na svim stupnjevima školskog sustava“ (Rosandić 2005: 177) i razlikuje nekoliko podvrsta čitanja naglas: interpretativno čitanje, scenski govor, recitiranje i čitanje po ulogama (cit. dj.: 178). Polazimo od pretpostavke da izražajnost govorne interpretacije utječe na motivaciju za slušanje, a time i na razumijevanje teksta. Budući da je nastavnik model prema kojem učenici oblikuju svoje govorne i jezične kompetencije, on treba biti vrstan govornik i dobar interpretator.

Glasno čitanje, s obzirom na kvalitetu govorne interpretacije, može se podijeliti na četiri stupnja: čitačko, spikersko, minimalno interpretativno i dobro interpretativno čitanje (Škarić 2003: 51). Dobro interpretativno čitanje ima nekoliko slojeva: pravilno impostiran glas, dobru dikciju, standardne naglaske, razumijevanje sadržaja teksta koje se ogleda u logičnosti interpretacije (logički naglasci, stanke, prikladni tempo i intenzitet), odnos čitatelja prema tekstu (ozbiljan, neozbiljan, svečan) i iskazivanje emocija (radost, tugu, ljutnju i druge). Ono zvuči kao prirodan govor, uvjerljivo je i usmjereno na publiku. Dobro interpretativno čitanje odlikuje se ekspresivnošću izraza koje uključuje svjesno vladanje svim prozodijskim sredstvima, a to su, prema Škariću (1991: 284–305): ton i intonacija, intenzitet, tempo, stanke, ritam, način izgovora glasnika, boja glasa, spektralni sastav glasa, govorne modulacije te mimika i geste. Za lingvistički termin prozodija i prozodijska sredstva u metodici nastave i u udžbenicima hrvatskoga jezika najčešće se rabi naziv vrednote govorenoga jezika, koji je u stilistiku uveo Petar Guberina (1952) i koji je uži od termina prozodija. Guberina vrednote govorenoga jezika dijeli na akustičke: intonacija, intenzitet, tempo, pauza i vizualne: mimika, geste i stvarni kontekst.

Metodička pravila o interpretativnom čitanju naglas u učionici (Rosandić 2005: 180) upućuju nastavnike na temeljitu pripremu interpretativnog čitanja, na kontinuitet čitanja te na stojeći stav i umjerene kretnje za vrijeme čitanja. Priprema za interpretativno čitanje uključuje obilježavanje pauza, tempa i intonacija, a neke čitanke sadrže i tekstualne upute, tj. opis čitanja (cit. dj.: 179). Interpretativnim čitanjem iscrpno se bavi Novaković (1980) u knjizi *Govorna interpretacija umjetničkoga teksta* koja može nastavnicima pomoći u priprema govornih interpretacija raznih književnih rodova i vrsta.

Istraživanje koje je ispitalo stavove učenika gimnazijalaca prema govornoj interpretaciji teksta (Crnković-Nosić 2008) pokazalo je da su učenici itekako svjesni važnosti govorne interpretacije teksta. Rezultati ankete pokazuju da 90 % učenika smatra da kvalitetna govorna interpretacija teksta ima značenje jer: „budi interes za književni tekst i autora“, „pomaže učenicima da „bolje razumiju književni tekst“, „obogaćuje emocije slušatelja“, „daje ljepotu tekstu“, „razvija kulturu govorenja i slušanja“ i sl. (cit. dj.: 131). Anketa pokazuje kako je 72 % učenika svjesno da kvalitetna govorna interpretacija pridodaje književnom tekstu vrijednost koju tekst nema kad se čita u sebi, a 55 % učenika daje prednost slušanju interpretatora nad osobnim čitanjem (cit. dj.: 132).

Iako nam se može činiti da glasno interpretativno čitanje nije posebno zahtjevna vještina, svatko tko se okuša u toj vještini osvijestiti će izazove toga umijeća: od ortoepske pravilnosti do izražajnosti. Tonko Lonza, profesor scenskoga govora na Akademiji dramskih umjetnosti, kaže: „Organizirano pročitati neki tekst čini se na prvi pogled jednostavno [...] ali se iz prakse vidi da to baš i nije tako, već da – naprotiv – čitanje u smislu prepoznavanja i govornog organiziranja tuđe misli čini znatnih poteškoća: teško je u mrtvili tuđega slova posuditi život vlastitoga govora“ (Lonza prema Rosandić 1975: 110).

Budući da je govor jedno od temeljnih sredstava glumačkog izraza, logično je očekivati da glumačka govorna izvedba može ostvariti izražajnu i kvalitetniju govornu interpretaciju književnog djela od nastavničke interpretacije, no zanimljivo je analizirati u čemu se one razlikuju. Podbevšek (2006) je usporedila govorne izvedbe slovenskih nastavnika (tzv. „školske interpretacije“) i govorne izvedbe glumaca (tzv. „umjetničke interpretacije“) te zaključila da je glavna razlika u količini i jačini uporabe prozodijskih sredstava te u ortoepskoj pravilnosti. Nastavnici u govornim interpretacijama prozodijska sredstva koriste pretežno u svrhu ostvarivanja sintaktičko-logičkih cjelina i nemaju izraženu afektivnost, dok glumci u interpretacijama „[...] narušavaju logiku sintakse te stvaraju iluziju prirodnoga govora i imaju izrazito naglašenu afektivnost“ (cit. dj.: 304).

U sklopu istraživanja interpretativnog čitanja u nastavi među učiteljima razredne nastave proveli smo anketu.¹ U anketi je sudjelovalo ukupno 206 učitelja razredne nastave svih generacija iz 16 hrvatskih županija. Zanimalo nas je koliko učitelja u nastavi rabi zvučnu knjigu *Čudnovate zgode šegrt Hlapića* u kojoj tekst interpretativno čitaju Mira Bosanac i Dubravko Sidor (izdana u Slavanskom Brodu 1997.) jer ćemo u radu analizirati te govorne interpretacije. Anketa pokazuje da tu zvučnu knjigu poznaje i u nastavi koristi 7,8 % učitelja. Osim navedene, postoje još dvije zvučne knjige *Čudnovate zgode šegrt Hlapića* za koje anketom nismo provjerili učestalost korištenja u nastavi. Vjerojatno neki učitelji u nastavi koriste dramatizirano djelo² koje je starije i dostupnije, a zbog dinamične izmjene glazbenih i govorenih dijelova te glumljenja po ulogama zasigurno lakše privlači pozornost i duže može održati pažnju učenika. Treća zvučna knjiga *Čudnovate zgode šegrt Hlapića* dostupna je kao zvučni zapis Hrvatske knjižnice za slijepe.

U radu ćemo analizirati govorne izvedbe *Čudnovatih zgoda šegrt Hlapića* ukupno 20 interpretatora (dvaju navedenih glumaca i 18 studenata). Pretpostavljamo da će se izražajne od manje izražajnih govornih interpretacija najviše razlikovati u govornoj afektivnosti, tj. načinima ostvarenja emotivno nabijenih dijelova teksta. Cilj je rada analizirati prozodijske razlike govornih interpretacija najvećeg i najmanjeg stupnja izražajnosti.

¹ Anketiranje je provedeno u ožujku 2013. godine elektroničkom poštom. Anketa je sadržavala 17 pitanja i obuhvatila je tri tematska područja: uporabu zvučnih snimki govornih interpretacija u nastavi, čitanje naglas u razredu i učenje govorne interpretacije. U ovom radu prezentiramo samo odgovor na pitanje o korištenju zvučne knjige *Čudnovate zgode šegrt Hlapića*, a ukupne rezultate ankete objavit ćemo u zasebnome radu. Zahvaljujemo svim učiteljima koji su sudjelovali u ovoj anketi te savjetnicima Agencije za odgoj i obrazovanje, osobito Jadranki Domazet, dr. sc. Kati Lučić i Igoru Rukljaču na pomoći u provođenju ankete.

² Dramatizirana verzija *Čudnovatih zgoda šegrt Hlapića* na gramofonskim pločama izdana je 1982., a na CD-u je dostupna od 2004. godine. Glazbu je skladao Pero Gotovac, režirao je Ladislav Vindakijević, stihove je napisao Ivan Kušan, a uloge su tumačili glumci: Hlapića Duško Valentić, Gitu Miljenka Androić-Vlajki i dr.

Afektivnost i poetičnost

Kad dobar govorni interpretator čita naglas, njegovo nam čitanje zvuči kao govorenje, kao izricanje vlastitog smisla. Za takvu se govornu interpretaciju kaže da je izražajna, ekspresivna i u njoj interpretator svoje emocionalne doživljaje upućuje slušatelju u želji da na njega djeluje impresivno. Afektivnost se definira kao *cjelokupan raspon čuvstvenih doživljaja* (Anić i dr. 2003; Petz 2005), tj. kao *svojstvo pojedinca da na sve nove situacije snažno čuvstveno (emocionalno) reagira* (Anić i dr. 2003). Već je Aristotel (II, 1, 8) prepoznao da su emocije koje se izazivaju kod slušatelja (tzv. *patos*) jedan od tri temeljna načina uvjeravanja (uz *logos*, tj. razumsku komponentu teksta, i *etos*, tj. vjerodostojnost govornika), pa su prvi opisi emocija utkani u temelje retorike.

Početkom 20. st. švicarski lingvist Charles Bally, u okviru tzv. afektivne stilistike, proučavao je verbalne načine izražavanja afektivnosti i utvrdio da afektivan izraz teži redukciji jezične organizacije, da pojednostavljuje sintaksu te da se u afektivnom izrazu rečenice krate, pa se često koriste elipse i još drastičnija kraćenja izraza sve do uzvika i do neartikuliranoga krika. Bally tvrdi da je čovjek ponajprije afektivno biće i da govorom ne može izraziti samo svoje misli, tj. da je afektivnost toliko jaka da se govorom *prvenstveno izražavaju osjećaji* (Bally prema Vuletić 2006: 15). Međutim, Ballyeva je afektivna stilistika dio proučavanja općega jezika, a ne književnosti i za razliku od spontanog afektivnog izraza, pisac svoj jezik upotrebljava svjesno, namjerno, baš kao što i govorni interpretator namjerno stvara izraz neke emocije. Dakle, ako se želi razlikovati afektivno od poetskog, treba utvrditi postoji li namjera. Primjerice, kad interpretator *glumi* bol ili strah, taj bol ili strah nisu afektivni izrazi jer ne kazuju da tog interpretatora baš tada nešto boli ili da se nečega boji, nego on stvara taj izraz/sliku bola ili straha i zato je to poetika, a ne afektivnost u govoru (Škarić 2003). Tako afektivnost interpretatora nije spontana, neposredna, nego je poetski čin. Kada afektivnost zvuči neiskreno i lažno, kada emocije djeluju prenaplašeno i loše odglumljeno, rabimo pojam afektacija i patetika (cit. dj.: 103). Jedna od mogućih poetika interpretacije umjetničkog proznog teksta jest da teži slici prirodnoga, spontanoga govora. Ovisno o cilju nastavnoga sata u kojem se glasno čita i obrađuje književni tekst može se mijenjati poetika i količina afektivnosti govorne interpretacije.

Afektivnost u tekstu

Da bi se mogla postići dobra govorna interpretacija koja uključuje izražavanje afektivnosti, potrebno je da tekst bude oblikovan tako da omogući izražavanje osjećaja. U analizi emotivnih koncepata pronađeno je 558 riječi u engleskom jeziku koje imaju emotivne konotacije, a popis riječi koje eksplicitno opisuju emocije u istraživanjima varira od 61 riječi do 250 riječi (Cowie i Cornelius 2003: 12). Prozni umjetnički tekstovi mogu biti manje ili više pogodni za izražavanje afektivnosti, a budući da svi dijelovi istoga proznoga teksta nisu jednako afektivno nabijeni, i unutar jednog teksta mogu se pronaći dijelovi koji sadrže veliku količinu emocionalnosti i koji zahtijevaju veći interpretatorov osobni angažman. Moschovaki, Meadows i Pellegrini (2007) analizirali

su afektivna sredstva kojima se nastavnici koriste u glasnom izvedbenom čitanju, pa uz prozodiju, dramatizaciju i osobni angažman interpretatora u posebnu skupinu afektivnih sredstava na razini teksta uvrštavaju dijaloge, upitne rečenice i rime. Kolenić (2006) u svom istraživanju leksika *Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića* pronalazi da Brlić-Mažuranić afektivnost (Kolenić je naziva napetošću) u slušatelja/čitatelja postiže elementima koji su više usmeni nego pisani, a da su jezična sredstva kojima se pritom služi: izravno obraćanje slušatelju/čitatelju; frazemi usmenoga pripovijedanja (osobito slikovite i duhovite usporedbe), poruke i mudre izreke te onomatopeje.

Afektivnost u govornoj izvedbi

Afektivnost u glasnom čitanju intenzivno se proučava zadnjih desetak godina i studije pokazuju da glasno čitanje koje sadrži emocionalnu, socijalno-emocionalnu komponentu i osobnu interakciju, kod interpretatora razvija i sve veću želju za glasnim čitanjem te da takvo čitanje smatraju smislenijim, vrednijim (Wright 2011: 73). Afektivnost se u govoru ostvaruje prozodijskim sredstvima (vrednotama govorenoga jezika) među kojima su najvažnija sredstva: intonacija, intenzitet, tempo, ritam, stanke, boja glasa i način izgovora glasnika. Istraživanja govornoga izraza emocije pokazala su da postoji razumijevanje, tj. prepoznavanje emocije čak i u slučajevima kad slušatelj uopće ne poznaje, kad ne razumije jezik-tekst (Vuletić 2007). Većina istraživača opisuje karakteristike triju prozodijskih sredstava: tona, intenziteta i tempa govora, a samo neki navode i karakteristike glasa i izgovora, npr. laringalnu napetost i način izgovora konsonanata.

Emocije se definiraju kao doživljaji izazvani nekom vanjskom ili unutarnjom situacijom. Najčešće se dijele na osnovne: radost, žalost, strah, bijes, iznenađenje, gađenje i izvedene emocije, kojih je mnogo i nije ih lako sistematizirati (Petz 2005). U istraživanju govornih interpretacija *Šegrta Hlapića* analizirat ćemo samo tekstualna mjesta i glasovne realizacije dviju čestih temeljnih emocija: radosti i bijesa.

Jedna je od temeljnih razlika između interpretativnoga čitanja nastavnika i interpretativnoga čitanja glumaca upravo u količini afektivnosti kojom glumačke izvedbe obiluju, dok su izvedbe nastavnika afektivno skromnije. U već spomenutom istraživanju, Moschovaki i dr. (2007) analizirali su afektivna sredstva kojima se nastavnici koriste u glasnom interpretativnom čitanju: u kategoriji prozodije (koju oni nazivaju *intonacija*) proučavali su stanke isticanja i spori tempo koji je također u funkciji isticanja, dijagramske znakove kao što su duljenje riječi kojima se oslikava veličina, dužina i trajanje; šaptanje ili podizanje glasa za isticanje riječi ili zadobivanje pozornosti. Dramatizaciju nastavnici postižu uživljavanjem u ulogu, promjenama u glasu, a kategoriji osobnoga angažmana pripadaju izražavanja osobnog interesa učitelja za tekst, izražavanje zadovoljstva, uzbuđenja, empatije ili tuge.

U istraživanju koje smo proveli proučavajući različite govorne interpretacije triju početnih odlomaka *Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića* usredotočili smo se na afektivna mjesta u tekstu i njihova govorna ostvarenja.

Istraživanje: Afektivnost u govornim interpretacijama Šegrta Hlapića

Cilj istraživanja

Na primjeru glumačkih i studentskih (budućih nastavnčkih) interpretacija ulomaka iz romana *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* Ivane Brlić-Mažuranić istražuju se elementi afektivnosti i izražajnosti govorne interpretacije umjetničkoga teksta. Na korpušu od 20 govornih interpretacija provedena je slušna percepcijska procjena izražajnosti interpretatora. Istražujemo koliko procjena ugođe glasa i procjena razgovijetnosti utječe na dojam o izražajnosti. Pretpostavljamo da su dvije profesionalne glumačke interpretacije izrazito izražajne te se uzimaju kao ilustracija dobrog interpretativnog čitanja, a u studentskim se interpretacijama želi otkriti u kojim elementima najviše odstupaju od dobrog interpretativnog čitanja, kako bi se pri poučavanju interpretativnog čitanja budućim nastavnicima mogla usmjeriti pozornost na prozodijske osobine koje su važne u pripremi dobre govorne interpretacije.

Materijal i metoda

Iz knjige *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* (Brlić-Mažuranić 1994) izabrani su ulomci: *Malim čitateljima* (Uvod) te *Šegrt Hlapić i Čizmice* (iz I. poglavlja *Kod majstora Mrkonje*). Za analizu su uzete snimke dvaju profesionalnih glumaca Mire Bosanac i Dubravka Sidora, koje su dostupne na zvučnoj knjizi na CD-u (Brlić-Mažuranić 1997), i snimke govornih interpretacija 18 studenata različitih nastavnčkih smjerova Sveučilišta u Zagrebu (studenti Odjela kroatologije Hrvatskih studija i studenti nastavnčkih smjerova Filozofskog fakulteta).³ Studenti su u listopadu 2012. snimljeni u tonskom studiju Odsjeka za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, pa je tehnička kvaliteta snimke studenata slična kvaliteti snimke profesionalnih glumaca. Svi su studenti-interpretatori unaprijed bili upoznati s tekstem (dobili su tekst najmanje dan prije) i znali su da će ga trebati izražajno pročitati (neki su unosili oznake u tekst: podcrtali riječi, označili vertikalnim crtama stanke, označili naglaske). Prije snimanja dobili su uputu da tekst trebaju pročitati interpretativno, kao da ga čitaju učenicima trećeg razreda osnovne škole. Izvedbe studenata, budućih nastavnika i dvaju glumaca (ukupno 20 stimulusa) procjenjivali su studenti diplomskoga studija s Filozofskoga fakulteta (N=21) u kategorijama: *izražajnost*, *glas*, *razgovijetnost* i *svida mi se* ocjenama od 1 do 5. Na početku istraživanja dana su dva stimulusa za vježbu da bi se ispitanici upoznali s načinom provedbe eksperimenta. Trajanje stimulusa iznosilo je od 28 do 35 sekunda. Stimulusi su puštani slučajnim redoslijedom i sadržavali su najmanje jedno tekstualno jako afektivno mjesto koje eksplicitno izražava radost. Dakle, na korpusu od 20 govornih interpretacija provedena je slušna percepcijska procjena izražajnosti interpretatora.

³ Zahvaljujemo studentima koji su dobrovoljno sudjelovali u ovome istraživanju. Imena studenata čije su interpretacije evaluirane ne spominju se u radu – kod prikaza rezultata imena interpretatora su izmišljena, zadržavajući obilježje spola govornika.

Na primjerima dijelova teksta u kojima se eksplicitno izražavaju radost i bijes u izrazito izražajnim i najmanje izražajnim interpretacijama pomoću programa za akustičku analizu govora Praat, analizirat će se prozodijske dimenzije: stanke, intonacija i intenzitet. Analiza prozodijskih elemenata u akustičkim parametrima provest će se samo na krajnjim primjerima jake i slabe izražajnosti te će poslužiti kao ilustracija.

Rezultati i rasprava

Procjena izražajnosti interpretatora

Budući da je afektivnost usko povezana s izražajnošću, najprije će se ustanoviti koje su izvedbe najizražajnije, a koje najmanje izražajne, a zatim opisati prozodijska sredstva kojima se ostvaruje izražajnost. Kao što je i očekivano najbolju prosječnu ocjenu u kategoriji izražajnosti (4,90) dobili su glumci D. Sidor i M. Bosanac. Usporedba prosječnih ocjena interpretatora (Tablica 1.) u kategoriji *izražajnosti* s prosječnim ocjenama u ostalim kategorijama (*svida mi se*, *glas* i *razgovijetnost*) pokazuje da najmanje variraju ocjene glumaca koji u svim kategorijama imaju ocjenu višu od 4,5 (oboje glumaca u izražajnosti i razgovijetnosti imaju 4,90; a u kategorijama *glas* i *svida mi se* od 4,52 do 4,67). Zanimljivo je da velik dio studenata u kategoriji razgovijetnosti ima prosječno jednu ocjenu više od ocjene u kategoriji izražajnosti što upućuje na to da imaju dobru dikciju. Najveću razliku u ocjeni izražajnosti i ostalih procjenjivanih kategorija (razlika od 0,5 do 1,4) ima Igor: njegova izražajnost je prosječna (3,50), slušačima se svidi (4,00), a *glas* (4,65) i *razgovijetnost* (4,90) su izvrsni, po *glasu* je čak i bolje ocijenjen od glumaca. Ipak, zbog neangažiranoga, neutralnoga, gotovo spikerskoga čitanja, dobio je znatno nižu ocjenu za izražajnost, a i manje se svidi slušateljima.

Prethodno istraživanje govorne izražajnosti (Pletikos Olof i Vlašić Duić 2013) pokazalo je da osnovni ton i boja glasa imaju utjecaj na ukupni dojam o govornoj interpretaciji: što je *glas* nižega osnovnog tona, većih intonacijskih raspona i uravnoteženijega spektra, to se cjelokupna izvedba slušateljima više svidi. Tu vezu dokazuje vrlo visok koeficijent korelacije između procjene *glasa* i kategorije *svidi mi se* ($r = 0,78$), koji je i veći od koeficijenta korelacije između procjene *izražajnosti* i *svidi mi se* ($r = 0,64$), (cit. dj.: 427). Istraživanje objektivnih zvučnih parametara glasa koji utječu na percepciju ugođe glasa Varošaneć-Škarić (1998a) dokazuje da što je *glas* viši, to se procjenjuje manje ugodnim ili lijepim (cit. dj.: 97). Najljepši muški glasovi imaju prosječnu fundamentalnu frekvenciju (f_0) 84 Hz (u rasponu od 70 do 107 Hz), prosječno ugodni muški glasovi 102 Hz, a ružni muški glasovi 125 Hz (cit. dj.: 98). Najljepši ženski glasovi imaju prosječnu fundamentalnu frekvenciju (f_0) 151 Hz, srednje ugodni 166 Hz, a ružni ženski glasovi 185 Hz (cit. dj.: 102). Najbolje procijenjeni interpretator, glumac D. Sidor ima prosječno najniži fundamentalni ton koji iznosi 95 Hz, dakle u području koje se procjenjuje ugodnim, dok ostali muški interpretatori imaju prosječan osnovni ton od 100 do 115 Hz, što je približno u području prosječno ugodnih muških glasova. Profesionalna interpretatorica M. Bosanac ima prosječnu fundamentalnu frekvenciju

173 Hz, dok ostale interpretatorice imaju prosječnu fundamentalnu frekvenciju od 189 do 241 Hz. Iako se vrijednosti prosječne f_0 u interpretativnom čitanju ne mogu u potpunosti usporediti s navedenim referentnim vrijednostima (Varošaneć-Škarić 1998a) koje su zbog vrste testa (čitanje nefrikativnog testa) znatno niže, ipak potvrđuju da se glasovi niže fundamentalne frekvencije procjenjuju ljepšima, pa se stoga više sviđaju slušačima te su bolje polazište za dobru interpretaciju.

Osim fundamentalne frekvencije, na percepciju estetike glasa utječe relativna spektralna energija (Varošaneć-Škarić 1998a, Varošaneć-Škarić 1998b). Muški lijepi glasovi imaju značajno veću relativnu energiju od neugodnih glasova u području do 300 Hz, a značajno manju u središnjim dijelovima spektra od 550 Hz do 3000 Hz, dok kod lijepih ženskih glasova raspored energije u spektru manje utječe na procjenu kvalitete glasa (Varošaneć-Škarić 1998b: 28). Iako parametre spektralne energije nismo analizirali kod interpretatora, možemo pretpostaviti da su spektralni oblik, koji je karakterističan za ugodne glasove, kao i ostale estetske informacije u timbru (Varošaneć-Škarić 2005: 177–188) predispozicija govorne interpretacije koja će se svjediti slušačima.

Međutim, kod većine prozodijskih elemenata, primjerice kod intonacije, stanki i tempa, tek njihova usklađenost sa sadržajem teksta čini pojedinu interpretaciju iznimno dobrom ili lošom. U daljnjoj analizi proučit će se primjeri tekstualno izražene emocije radosti i bijesa te u najboljim i najlošije ocijenjenim interpretacijama usporediti prozodijska sredstva kojima se ostvaruju ova tekstualno afektivna mjesta.

Tablica 1. Ljestvica prema procjeni izražajnosti interpretatora (21 procjenitelj, ocjene 1–5)

Interpretator	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8
Dubravko Sidor	4,90	0,30	4,67	0,58	4,52	0,75	4,90	0,30
Mira Bosanac	4,90	0,30	4,67	0,50	4,67	0,59	4,90	0,30
Ana	4,45	0,69	4,10	0,97	4,15	0,81	4,35	0,75
Branka	4,90	0,30	4,60	0,82	4,50	0,83	4,90	0,30
Dino	3,85	0,93	3,70	0,86	4,00	0,79	4,25	0,72
Dor	3,76	0,77	4,05	0,92	4,43	0,75	4,67	0,58
Goran	3,75	0,85	3,85	0,93	4,00	1,17	4,60	0,50
Hana	3,65	0,94	3,75	1,09	3,80	0,83	3,75	1,00
Iva	3,57	1,12	3,62	1,12	4,00	0,84	4,52	0,68
Igor	3,50	1,15	4,00	0,86	4,65	0,67	4,90	0,30
Klara	3,48	0,68	3,29	0,78	3,71	0,72	3,67	0,80
Veronika	3,35	0,57	2,86	0,59	2,71	0,72	3,65	0,73
Mila	3,33	0,73	3,14	0,85	3,24	0,70	3,71	0,96
Nina	3,25	1,07	3,40	1,05	3,80	0,77	4,70	0,66
Paula	3,19	0,87	3,10	0,94	2,95	1,07	4,00	0,84
Raz	3,15	0,99	3,40	0,82	3,70	0,57	4,05	0,78
Sanja	3,14	1,01	3,10	1,04	3,67	0,86	4,29	0,78

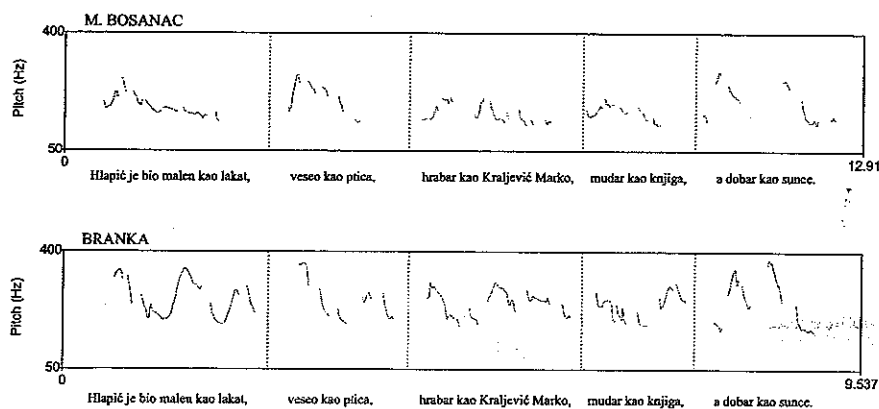
Tara	3,14	0,96	3,24	1,14	3,71	0,96	3,95	0,99
Veronika	2,81	0,75	2,67	0,80	3,33	0,91	3,86	1,06
Zeljko	2,67	0,66	2,48	0,93	2,81	0,93	3,19	0,93
prosjek svih	3,59	0,79	3,51	0,90	3,77	0,81	4,18	0,73
najviša ocjena	4,90		4,67		4,65		4,90	
najniža ocjena	2,67		2,48		2,71		3,19	

Napomena: Imena studenata interpretatora su izmišljena, nadjenuta su abecednim redoslijedom prema ocjeni izražajnosti interpretacije i odgovaraju spolu izvornog interpretatora.

Analiza govornog izraza radosti

U istraživanim poglavljima radost se izražava ili daje naslutiti u brojnim dijelovima teksta: *Hlapić je bio malen kao lakat, veseo kao ptica, hrabar kao Kraljević Marko, mudar kao knjiga, a dobar kao sunce. A jer je bio takav, zato je srećno isplivao iz mnogih neprilika. [...] Hlapić je bio još malen kao lakat, a veseo kao ptica. Cijeli je dan sjedio u poderanim hlačama i crvenoj košulji na malom postolarskom stocu, koji je imao tri noge, i cijeli je dan zabijao klince u čizme i šivao cipele. Cijeli je dan fućkao i pjevao kod posla. [...] Hlapić je bio uvijek dobre volje, pa kad je vidio da mora nositi te hlače, počeo se i sam šaliti. Kreketao je „kre-kre“ kao žaba kad god je obukao zelene hlače.* Slikovite usporedbe česte su u romanu, u ovom ih kratkom ulomku ima čak osam. Unose živost u pripovijedanje, a njihovo nizanje stvara ritmičnost. Jednostavne su, djeci razumljive, a kad se ponavljaju (*malen kao lakat, veseo kao ptica*) imaju i refrenski učinak. U istoj su funkciji i ponavljanja dijelova teksta (*cijeli je dan*). Radost je eksplicitno izražena riječima: *veseo kao ptica; srećno isplivao; cijeli je dan fućkao i pjevao; uvijek dobre volje; počeo se i sam šaliti*. Pripovjedačkoj živosti i afektivnosti pridonosi i onomatopeja *kre-kre*.

Dubravko Sidor i Mira Bosanac radost su ozvučili. Iako interpretaciju percipiramo samo sluhom, imamo dojam da se govornik „osmjehuje“ i pretpostavljamo da su usne namještene u spljošteni nacrti oblik kojim se proizvode svijetli zvukovi (takvim nacrtanim oblikom izgovaraju se, npr. glasovi: *i, c, z, s*; Škarić 1991: 128). Stanke su češće i duže traju nego kod manje izražajnih interpretacija. Na Slici 1 koja je izrađena u programu Praat i prikazuje prozodijske elemente (intonaciju i stanke) dvaju izvedba rečenice *Hlapić je bio malen kao lakat, veseo kao ptica, hrabar kao Kraljević Marko, mudar kao knjiga, a dobar kao sunce* ilustriramo razlike najbolje ocijenjene (M. Bosanac) i jedne slabije ocijenjene interpretacije (Branka).

Slika 1. Intonacija i stanke u govornom izrazu radosti

Na Slici 1. na apscisi prikazano je vrijeme izgovorene rečenice u sekundama, a okomita isprekidana crta naknadno je ucrтана i pokazuje gdje su ostvarene stanke koje razgraničuju logičke cjeline. U interpretaciji Mire Bosanac stanke razgraničenja ostvarene su duljim trajanjem, a ona ostvaruje i dodatne stanke koje su u funkciji isticanja riječi koja slijedi (*hrabar|kao kraljević Marko, a dobar|kao sunce*). Najbolje ocijenjena izvedba u kategoriji izražajnosti (prosječna ocjena 4,9) znatno je sporijega tempa (12,9 sekunda), nego slabije ocijenjena izvedba (prosječna ocjena 4,0) koja traje 9,5 sekunda. Tekst je organiziran tako da se niže pet poredbi, pri čemu se ponavlja isti sintaktički obrazac, pa interpretator u govornoj izvedbi lako upadne u zamku ponavljanja istog ritmičkog i intonacijskog obrasca. Mira Bosanac ritmizira, ponavlja silazne intonacijske obrasce, no blago mijenja visinu tona kojim počinje intonacijsku jedinicu, a u posljednjoj sintaktičko-logičkoj jedinici ima dugu stanku ostvarujući tako dvije govorne intonacijske jedinice s visokim tonskim naglaskom isticanja, od kojih prva ima ravan završni ton u pridjevu *dobar*, čime se osobito jako ističe završna usporedba: *kao sunce*. Interpretacija Branke također je visoko ocijenjena u kategoriji izražajnosti (4,00) na što zasigurno utječe pjevnа intonacija, tj. veliki intonacijski rasponi i česti visoki intonacijski početci, tzv. „patetični luk“ (Ivas 1996), no njezina interpretacija iako je izražajna, dobila je prosječnu ocjenu (3,60) u kategoriji „svida mi se“. Ovaj raskorak između kvalitetne interpretacije (interpretacija koja nam se ne sviđa) i interpretacije koja ipak jest izražajna možemo nazvati afektacijom ili patetičnom izvedbom. Brankina interpretacija ima osobina dobre govorne interpretacije kao što su dijagramski slikoviti znakovi, npr. veličinu oslikava izrazitim duljenjem naglašenog vokala (*duuge, veelika*), a glagol *fućkao* ostvaruje iznimno visokim tonom i dulji naglašeni vokal (*fućkao*). Uživljena u interpretaciju, umjesto *vrlo tvrda srca* izgovara *vrlo, vrlo tvrda srca*, očito u nastojanju da intenzivira opis majstora Mrkonje. Branka ostvaruje vrlo pjevne intonacije i ozvučuje radost, pa kad je slušamo, imamo dojam da govori s osmijehom na licu. Međutim, umjesto da ponekad na krajevima intonacijskih

jedinica spusti ton, Branka zadržava visok ton zbog kojeg, kao i zbog prekratkih stanki između intonacijskih jedinica, upada u zamku monotonog ponavljanja poredbi, pa njezin izraz radosti zvuči neuvjerljivo, „lažno izražajno“. Prethodna istraživanja akustičkih korelata radosti pokazuju da je karakterizira visok ton, jak intenzitet i brz tempo (Vuletić 2007); povišen ton, skokovite promjene, pojačan intenzitet i brz tempo (Scherer 2003), visok ton i jak intenzitet (Bezooyen 1984); visok ton, velik raspon, brz tempo i kratke pauze (Jovičić i dr. 2003). Ovo istraživanje govorne interpretacije ne potvrđuje sasvim rezultate prethodnih istraživanja, već pokazuje da se radost može izraziti i vrlo sporim tempom i umjerenim intonacijskim rasponima.

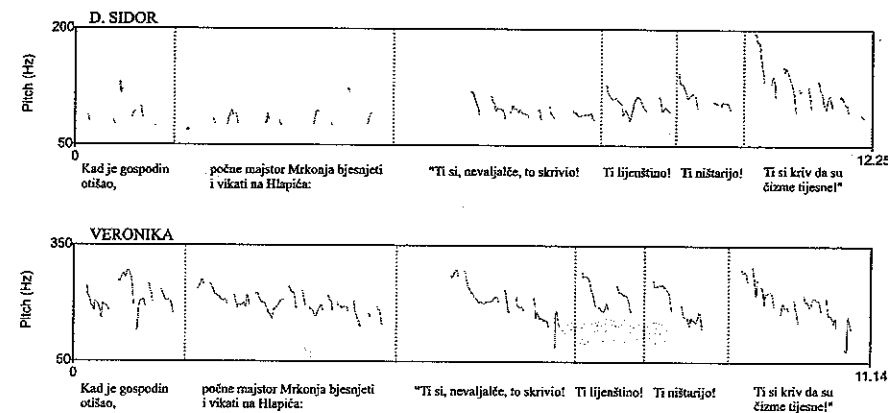
Najnižu prosječnu ocjenu u kategoriji izražajnosti (2,67) dobio je Željko. U glasu toga interpretatora čuje se podrhtavanje glasa – tremor (naziva se još i tremolo), a definira se kao „treperave promjene jakosti glasa“ (Škarić 1991: 302). Analiza snimke u programu Praat pokazuje da Željko u riječima s dugim naglašenim vokalom ima vrijednost *shimmera* između 0,448 i 0,614 dB, što je znatno veće od praga za patološki *shimmer* koji iznosi 0,350 dB (referentna vrijednost prema programu Praat i Multidimensional Voice Program) te potvrđuje slušni dojam velikih amplitudnih modulacija zvuka. Opća semantika tremola je strah, trema i slabost (Škarić 1991: 302), pa se kod Željka može pretpostaviti da je vjerojatno uzrokovan tremom (zbog studijskih uvjeta snimanja, nepripremljenosti...) i zbog kojeg interpretator prenosi emociju straha i nesigurnosti, iako se u ulomku koji čita eksplicitno izražava radost. Željko nije u mogućnosti nadzirati takvu karakteristiku glasa, on je nehotimično odašilje, a emocionalno stanje u kojem se nalazi onemogućuje mu prenošenje radosti koje donosi tekst. Ton njegove izvedbe je nizak, nema skokovitih promjena tona ni pojačanja intenziteta, a tempo je umjeren. Stanke su ostvarene na pogrešnom mjestu, npr.: *klince|u čizme* i takve su stanke znak nepripremljenosti, interpretator ne zastaje zbog isticanja ili ritmičnosti, nego zbog toga što ga samoga iznenađuje tekst koji slijedi, pa je riječ o stankama procesiranja. Nema ozvučenja smijehа. Veronika, koje je također niske ocjene dobila u kategoriji izražajnosti (prosječna ocjena 2,81) gotovo sve intonacijske jedinice izgovara sa silaznim završetkom, pa zvuči monotono i bezizražajno. Nema ni stanki isticanje, nego kao i Željko, zastaje samo kad zapinje.

Analiza govornog izraza bijesa

U sljedećim rečenicama bijes je eksplicitno, tekstualno izražen: *Majstor Mrkonja bio je dakle tvrda srca i vrlo nepravedan, pa je psovao i vikao na Hlapića kad god je bio zlovoljan. [...] Kad je gospodin otišao, počne majstor Mrkonja bjesnjeti i vikati na Hlapića: „Ti si, nevaljalče, to skrivio! Ti lijenštino! Ti ništarijo! Ti si kriv da su čizme tijesne!“ Strašno je vikao Mrkonja. [...] „Sjutra ćeš ih u vatru baciti. Neću više da vidim tih čizama.“ Onda se okrenuo kao lav prema Hlapiću i zagrozio mu se svojom velikom šakom i gromkim glasom: „Čizme će izgorjeti, ali ti ćeš mi, lijenštino, još platiti za njih.“* Bijes je najjače izražen u upravnom govoru, majstor Mrkonja bijesno viče na Hlapića i obraća mu se zamjenicom *ti* i pejorativnim vokativima: *nevaljalče, lijenštino, ništarijo*. Jaki emocionalni odnos prema sadržaju kodiran je i uskliknicima, četiri kratke usklikne

rečenice u kojima je izražena ljutnja majstora Mrkonje nose vrlo jak afektivni naboj. I pripovjedačica komentira njegovo vikanje prilogom *strašno*. Usporedba: *kao lav* u funkciji je oslikavanja strašnoga majstorova nastupa, *zagrozio mu se svojom velikom šakom i gromkim glasom*, pa taj opis funkcionira kao didaskalija – uputa interpretatoru kakvim glasom treba pročitati ono što slijedi, pa čak i kakvom se gestom to može popratiti. Dobar će govorni interpretator ekspresivno izraziti majstorovu ljutnju, pa će na slušatelja djelovati tako što će proizvesti slušateljevu ljutnju usmjerenu prema majstoru Mrkonji, ali će na impresivnoj razini u slušatelju izazvati i osjećaj tuge što je Mrkonja tako zao i što više na Hlapića.

Afektivnost u izrazu bijesa može se prenijeti i preglasnim izgovorom vokala uz slabe konsonante (vikanjem), ali i obrnuto, prejakim izgovorom konsonanata uz prigušen vokal i upravo ga tako ostvaruju glumci u svojim interpretacijama Hlapića. Vokali su utišani, a konsonanti produljeni i istaknuti, pa njihov govor zvuči kao siktanje. Pravu sliku bijesa tonskom i intenzitetskom gradacijom, *staccato* izgovorom te izgovorom kao kroz stisnute zube koji postižu djelomičnim fiksiranjem donje čeljusti. U glumačkim izvedbama četiriju rečenica koje počinju zamjenicom *ti* (*Ti si, nevaljalče, to skrivio! Ti lijenštino! Ti ništarijo! Ti si kriv da su čizme tjesne!*) svaki se put naglašava upravo zamjenica *ti* jer se njome izražava jaka negativna emocija usmjerena prema Hlapiću koja funkcionira kao Mrkonjina gesta, prstom pokazuje na Hlapića i okrivljuje ga. Dubravko Sidor ostvaruje i gradaciju – svaki novi *ti* nešto je glasniji i višeg tona od prethodnoga, pa se klimaks postiže na posljednjem *ti*, u rečenici u kojoj je krivnja i eksplicitno izražena: *Ti si kriv da su čizme tjesne!* (Slika 2., gornji dio). Željko i Veronika, koji su dobili najniže prosječne ocjene u kategoriji izražajnosti, neuvjerljivi su i u govornom izrazu bijesa. Ipak, u ovom je ulomku Željko uvjerljiviji od Sare, njegov je tremor manje čujan nego u ostvarenju radosti, bijes izražava jačim intenzitetom i isticanjem zamjenice (ali bez gradacije), za razliku od Sare koja je tekstualno, eksplicitno izraženi bijes ozvučila kao da je izraz bez emocija (Slika 2., donji dio). Iako su joj stanke na dobrim mjestima i ima logične intonacijske cjeline, Sarina je izvedba neizražajna, niže usklikne rečenice bez isticanja, sa silaznim intonacijskim završecima. U takvu nabranjanju, u kojem bijes raste jer se nižu (sve jače i jače) optužbe i negativne kvalifikacije, vrlo neprimodno zvuči ravan intonacijski završetak koji je Veronika ostvarila u rečenici *Ti lijenštino!* Nezamislivo je da bi tko u spontanom govornom izrazu bijesa ostvario na tom mjestu ravnu intonacijsku jezgru jer je ona tipična za nabranjanje (i dječji govor), pa tako izgovorena ta rečenica proizvodi upravo suprotan učinak, smanjuje napetost i bijes te djeluje ravnodušno, kao antiklimaks. Samoglasnike i suglasnike Veronika ostvaruje kao i inače, a intenzitet i ton također su nepromijenjeni.

Slika 2. Intonacija i stanke u govornom izrazu bijesa

Čini se da je govorni izraz bijesa teže ostvariti nego govorni izraz radosti jer su i ukupno najbolje ocijenjene izvedbe studenata – budućih nastavnika u kategoriji izražajnosti (Ana i Branka) manje uspješne u govornom ostvarenju bijesa: koristile su se samo nešto jačim intenzitetom. Upravo jak intenzitet navode i dosadašnja istraživanja akustičkih korelata emocije bijesa, dok se oko drugih prozodijskih sredstava rezultati istraživanja ne podudaraju (primjerice, ton može biti visok i nizak). Navodi se da su bijes specifični nizak ton i jak intenzitet (Vuletić 2007); visok ton i velik raspon, neki slogovi ostvareni jačim intenzitetom, konsonanti se jako zatvaraju, a vokali otvaraju, velika laringalna napetost (Williams i Stevens 1972); velika laringalna napetost, jak intenzitet i opor glas (Bezoooyen 1984); povišen ton uz skokovite promjene, pojačan intenzitet i ubrzan tempo (Scherer 2003); visok ton i velik tonski raspon, jak intenzitet i brz tempo (Jović i sur. 2003).

Zaključak

Usporedba govornih interpretacija ulomaka s jakom tekstualnom afektivnošću pokazala je kojim su se prozodijskim sredstvima koristili interpretatori da bi postigli afektivnost i koliko su bili uspješni u ostvarivanju emocija glasom. Interpretatori koji imaju veću razabirljivost (što ukazuje na bolju dikciju) i ugodnu boju glasa u prednosti su jer ti prozodijski elementi imaju velik utjecaj na ukupni dojam o govoru, ali oni ipak nisu dovoljni za dobru interpretaciju. Ni logičke stanke nisu dovoljne za izražajnu, afektivnu izvedbu. Analiza stanke, intonacije i intenziteta pokazuje da najbolje i najizražajnije govorne izvedbe tekstualno afektivna mjesta ostvaruju koristeći znatno dulje logičke stanke i stanke iščekivanja, što rezultira ukupno sporijim tempom te tonskim i intenzitetskim gradacijama. Intonacijske jedinice u nizu imaju većinom silazne intonacijske obrasce, ali budući da su na posebno jakim afektivnim mjestima disritmizirane visokim ili ravnim tonom, djeluju vrlo poetično. Neočekivano, rezultati

analize pokazali su da su studentske izvedbe u kojima intonacije ne prate u potpunosti logičnost teksta i koje imaju česte uzlazne intonacije te visoke intonacijske početke (tzv. patetične lukove) procijenjene kao izražajnije i da se takve izvedbe slušateljima sviđaju više od neizražajnih. Iako je riječ o afektaciji i patetičnosti, ipak su takve izvedbe slušateljima prihvatljivije i više im se sviđaju od neutralne, bezizražajne, tzv. monotone izvedbe koju karakterizira brži tempo, rjeđe i kraće stanke, mali intonacijski rasponi i nizanje istih intonacijskih obrazaca. Istraživanje govornog ostvarenja dviju temeljnih emocija: radosti i bijesa pokazuje da su studenti, budući nastavnici, uspješniji u ostvarivanju pozitivne, nego u ostvarivanju negativne emocije. Stoga možemo zaključiti da pri poučavanju govorne interpretacije i u nastavničkoj pripremi interpretacije pozornost treba usmjeriti na uvježbavanje interpretacije negativnih emocija, primjerice bijesa. Ovaj rad pokazuje, što je i očekivano, da su interpretacije Dubravka Sidora i Mire Bosanac izrazito afektivne te da mogu biti izvrstan uzor učiteljima da usavrše svoje interpretatorske mogućnosti. Zvučna knjiga s tim interpretacijama nastavnicima može poslužiti i kao kvalitetan zvučni materijal u nastavi.

Izvori

- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1994. „Čudnovate zgode šegrta Hlapića“. U *Ivana Brlić-Mažuranić: Izabrana djela I*, prir. Joža Skok. 5–98. Zagreb: Naša djeca.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1997. *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*. [Zvučna knjiga na CD-u. Kazuju Mira Bosanac i Dubravko Sidor]. Slavonski Brod: Volim Brod.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 2004. *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*. [CD. Skladatelj, dirigent i glazbeni producent: Pero Gotovac; redatelj: Ladislav Vindakijević; stihovi: Ivan Kušan; uloge: Duško Valentić ... i dr.]. Zagreb: Croatia records.

Literatura

- Anić, Vladimir, Dunja Brozović Rončević, Ljiljana Cikota, Ivo Goldstein, Slavko Goldstein, Ljiljana Jojić, Ranko Matasović i Ivo Pranjković. 2003. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber.
- Aristotel. [1989.] *Retorika*. Zagreb: Naprijed.
- Cowie, Roddy i Randolph R. Cornelius. 2003. "Describing emotional states that are expressed in speech". *Speech communication* 40 (1–2): 5–32.
- Crnković-Nosić, Vesna. 2008. „Govorna interpretacija teksta“. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja* 56 (20): 127–138.
- Guberina, Petar. 1952. *Zvuk i pokret u jeziku*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Ivas, Ivan. 1996. „Silazno-uzlazna jezgra u sustavu jezgri hrvatskog jezika“. *Suvremena lingvistika* (41/42): 227–244.
- Jovičić, S.; Kašić, Z.; Đorđević, M.; Vojnović, M.; Rajković, M.; Savković, J. 2003. „Formiranje korpusa govorne ekspresije emocija i stavova u srpskom jeziku – GEES“. Beograd. XI telekomunikacioni forum TELFOR 2003. <<http://www.telfor.org.yu/telfor2003/online-r.html>> (pristup 12. siječnja 2013).
- Kolenić, Ljiljana. 2006. *Riječi u svezama*. Osijek: Matica hrvatska Ogranak Osijek.
- Miljković, Dubravka i Majda Rijavec. 2009. „Važnost pozitivnih emocija u odgoju i obrazovanju“. *Napredak* 150 (3–4): 488–506.

- Moschovaki, Eleni, Sara Meadows i Anthony Pellegrini. 2007. "Teacher's affective presentation of children's book and youth children's display of affective engagement during classroom book reading". *European Journal of Psychology of Education* 22(4): 405–420.
- Novaković, Novak. 1980. *Govorna interpretacija umjetničkoga teksta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Petz, Boris, ur. 2005. *Psihologijski rječnik*. Zagreb: Naklada Slap.
- Pletikos Olof, Elenmari i Jelena Vlašić Duić. 2013. „Govorna izražajnost umjetničkog proznog teksta“. U: *Jezici i kulture u vremenu i prostoru II/1: Tematski zbornik*, ur. Snežana Gudurić i Marija Stefanović, 421–432. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu.
- Podbevšek, Katja. 2006. *Govorna interpretacija literarnih besedil v pedagoški in umetniški praksi*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- Rosandić, Dragutin. 1975. *Problemska, stvaralačka i izborna nastava književnosti*. Sarajevo: Svjetlost.
- Rosandić, Dragutin. 2005. *Metodika književnoga odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Scherer, Klaus R. 2003. "Vocal communication of emotion: a review of research paradigms". *Speech communication* 40 (1–2): 227–256.
- Škarić, Ivo. 1991. „Fonetika hrvatskoga književnog jezika“. U Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Ivo Škarić i Stjepko Težak: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, 61–377. Zagreb: HAZU–Nakladni zavod Globus.
- Škarić, Ivo. 2001. „Određenje glasa“. U *Glas/Voice*, 3–26. Zagreb: Odsjek za fonetiku Filozofskog fakulteta – Hrvatsko filološko društvo.
- Škarić, Ivo. 2003. *Temeljci suvremenoga govornišva*. Zagreb: Školska knjiga.
- Van Bezoooyen, Reene. 1984. *Characteristics and Recognizability of Vocal Expressions of Emotion*. Dordrecht i Cinnaminson: Foris Publications.
- Varošanec-Škarić, Gordana. 1998a. *Zvučne osobine ugođe glasa*. [Neobjavljena disertacija]. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Varošanec-Škarić, Gordana. 1998b. „Relativna spektralna energija i ugođa glasova“. *Govor* 15 (1): 1–34.
- Varošanec-Škarić, Gordana. 2005. *Timbar*. Zagreb: FF press.
- Vuletić, Branko. 2006. *Govorna stilistika*. Zagreb: FF press.
- Vuletić, Branko. 2007. *Lingvistika govora*. Zagreb: FF press.
- Williams, C. E. i K. N. Stevens. 1972. "Emotions and Speech: Some Acoustical Correlates". *Journal of the Acoustical Society of America* 52: 1238–1250.
- Wright, Jana D. 2011. *Teacher read-aloud style and delivery: Fiction and nonfiction texts*. Houston: Sam Houston State University.

Speech interpretations of Hlapić the Apprentice

In this paper, we analyse interpretative readings of *The Strange Adventures of Hlapić the Apprentice* written by Ivana Brlić-Mažuranić. Passages from *Hlapić the Apprentice* were read aloud by 20 readers (two actors and 18 students). The recordings were assessed by listeners in four categories: expressiveness, voice, diction perspicuity and subjective attitude, i.e. to what extent the listener liked the interpretation. The purpose of this paper is to examine how some text parts with strong affects, like joy and anger, were interpreted. The results revealed that the readers whose delivery was assessed by listeners as the most expressive use much longer phrasal pauses and pauses emphasising the following word, which rendered a slower tempo on the whole, and

a greater range of intonation and intensity. Top-rated readers use shorter syntactic-logical units and apply gradation of tone and intensity. The intonation units they use are mostly of falling tonal patterns, but they make them sound poetical by dis-rhythmising those very strongly affective parts by means of replacing falling tones with high or flat tones. Readers whose delivery the listeners evaluated with lower grades do not include emphasis, use shorter logic pauses, a faster tempo, and significantly less notable variation in the range of intonation and intensity. The analysis shows that the listeners prefer so-called “false expressiveness”, characterised by high-pitch accents followed by a high boundary tone, to expressionless, unengaged and distanced readings without affective expression, with a small range of intonation. The analysis of the prosodic elements suggests that non-professional readers can more easily create a voice of joy than a voice of anger.

Keywords: Brlić-Mažuranić, children's literature, read-aloud, reading style, interpretative reading, speech expressivity, emotions, prosody
